

Nooit lichter ving de lente aan

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

Schriftlezing Oude Testament: Jeremia 32, 36-41

Schriftlezing: Openbaring 5, 6-14

Schriftlezing Evangelie: Lucas 24, 35-48

Inleiding

Op deze zondag die de mooie naam heeft 'De barmhartigheid van de Heer' vieren wij de bevrijding. Op 7 mei 1945 trokken Canadezen en Britten onder gejuich Hilversum binnen. Wat moet dat een bijzonder voorjaar zijn geweest. We zijn dankbaar voor zoveel jaren van vrede en toenemende welvaart die volgden. *Thema:* Nooit lichter ving de lente aan

Gemeente van Christus,

'Nooit lichter ving de lente aan.'¹ Mei 1945 was het feest, overal in Nederland, op vele plaatsen in Europa. Het leek wel of de hele wereld feest vierde en de natuur deed mee. Wat een voorjaar! De verwachtingen waren hooggespannen. Nu zou alles anders worden. In de kerken werden dankdiensten gehouden. God werd als de grote bevrijder geëerd.

Wat opvalt in veel preken gehouden tijdens de Tweede Wereldoorlog is dat daarin een sterk schuld bewustzijn doorklinkt, of tenminste een oproep daartoe.² Dat heeft mij toen ik het voor het eerst las, verbaasd. Immers, Nederlanders waren geen agressors geweest. Nederland was als neutrale staat door de oorlog overvallen. In de meidagen van 1940 werd ons land plotseling binnengevallen door Hitler Duitsland en binnen korte tijd bezet. Daar konden de Nederlanders weinig aan doen.

De prediking in de oorlogsjaren was in het algemeen veel moralistischer dan nu en mensen werden eigenlijk steeds opgeroepen tot zelfonderzoek. De meeste predikanten durfden geen politieke boodschap te brengen. In de eerste plaats was dat natuurlijk gevaarlijk omdat de bezetter meeluisterde, maar ze waren het ook niet gewend. Het hart van de prediking lag bij het geweten van de toehoorders en zijn of haar persoonlijke verhouding tot God, niet bij de politiek.

Als er al een verband werd gezocht met de oorlogsomstandigheden, dan was het al gauw in een oordeelsprediking, waarin de ernst van de situatie volgens de predikanten de bedoeling van Godswege had de mensen tot bezinning te brengen over hun eigen gedrag, hun zonde individueel en collectief, en middels die bezinning mensen nader te brengen tot God. Dit soort prediking lijkt op die van Jeremia en andere Oudtestamentische profeten, zoals we die vanmorgen ook hebben gehoord. Jeremia spreekt over

een tijd waarin God Jeruzalem over geeft aan de koning van Babylonië, het zwaard, de honger en de pest en over de verdrijving van de bewoners door Gods grote woede en toorn. Hij roept mensen op tot schuldbesef, maar hij zegt ook dat het zal uitlopen op terugbrengen en wonen in vrede. Dat was ten tijde van de Tweede Wereldoorlog kostbare codetaal, die door de goede verstaanders goed begrepen kon worden. Er zou een bevrijding komen. Er mocht worden gehoopt op een einde aan het leed van de oorlog en op Nederlands herstel als een door God gezegend land in een Europa dat zich in een duurzame vrede zou verheugen. De hoop was en ook wel de verwachting dat de geleerde les zou doorwerken na afloop van de oorlog en dat er een nieuwe tijd zou aanbreken. Na de oorlog zou het een duurzame vrede zijn die gewonnen moest worden met de kerk als een profetische waakhond, betrokken en fier, vol van getuigenis en trouw aan het Woord van God, een geweten voor de samenleving, moedig tegenover de overheid als de profeet Elia.

De idee van een almachtige God was toen nog vrij algemeen verbreid. Deze riep in verband met de oorlog onvermijdelijk de vraag op naar de zogenoemde 'toelating Gods'. Waarom zou een almachtig God het kwaad en het lijden van de oorlog toelaten? Dat kon alleen maar zijn, aldus veel predikanten tijdens de oorlog, om mensen daarmee een les te leren, immers: De mens wikt, God beschikt. Zo wilden zij, door het regerend beschikken Gods aan de orde te stellen, mensen aan het denken zetten. Actuele prediking moest uitlopen op Godsvertrouwen, waakzaamheid en belijdend geloven. Zo gaven zij zin aan de oorlog.

Er werd op gehoopt zowel individu als volk middels de prediking van oordeel en genade tot bekering te brengen. Op de jaren dertig werd ondertussen, niet alleen door predikanten, veelal negatief terug gekeken als een tijd van armoede, letterlijk, maar ook figuurlijk en moreel. Egoïsme had hoogtij gevierd, in nationaal opzicht had de gemeenschapszin tekort geschoten en de Europese staten hadden verzuimd de kansen die er waren van ontwapeningsbesprekingen georganiseerd door de Volkenbond te grijpen. Zij hadden zich verloren in kortzichtig eigenbelang, nationaal protectionisme van de eigen markt en fantasieloos behoudend sociaaleconomisch beleid, waardoor de arbeidende klasse onder massale werkeloosheid had

geleden. Sinds de industriële revolutie waren kerken het contact met grote groepen in de samenleving kwijtgeraakt. Je kunt de stelling verdedigen dat de opkomst van fascistische bewegingen plaats kon vinden in een vacuüm ontstaan door het wegvallen van de kerken als ontmoetingsplaats voor grote delen van de arbeidersklasse. Maar zo heeft iedere tijd zijn eigen blinde vlek, ook de onze.

Merkwaardig genoeg bracht de Duitse bezetting in de eerste oorlogsjaren voor Nederland een economische opleving. Er was meer werk en de Duitsers brachten als opdrachtgevers aan bedrijven nieuw geld in de Nederlandse economie. Gaandeweg echter werd er meer en meer geleden onder het verlies aan vrijheid, de Duitsers gingen steeds harder optreden en de laatste oorlogswinter was een nationale ramp. De dominees hoopten dat nood zou leren bidden en dat was ook wel zo. De kerken zaten vol tijdens de oorlog. Mede daardoor veranderden zij. Van de samenleving afgekeerde kerken toonden hun betrokkenheid op nieuwe wijze. Er waren kerkelijke protesten, bijvoorbeeld tegen Jodenwetten en de Arbeitseinsatz, waarbij Nederlandse mannen gedwongen in Duitsland te werk werden gesteld. Leaders van maatschappelijke organisaties, waaronder ook kerken, vonden elkaar op een nieuwe wijze, ongekend in het sterk verzuilde Nederland, onder andere in gevangenschap. De verschillende kerken ontdekten ook elkaar op een nieuwe wijze. Tijdens de oorlog groeide de wereldwijde oecumenische beweging enorm in betekenis. Zo, geloofden velen, kwamen getuigenis en profetie tot hun recht en functioneerde de priesterlijke dienst van de kerk aan de samenleving.

Dat is nu allemaal lang geleden. Steeds minder mensen zijn er die het allemaal zelf hebben meegeemaakt. Volgend jaar zal het 75 jaar geleden zijn dat ons land werd bevrijd. En daar staan we nu. Ik stel me de vraag: Wat is ervan terecht gekomen? Zoveel jaren vrede, er is in die tijd veel bereikt. Dat is zeker waar. Van de bittere armoede van de jaren dertig is gelukkig weinig meer over. Dat is een grote zegen. Tegelijk blijft armoede altijd een relatief verschijnsel en blijven grote kloven zichtbaar, zeker in de wereldsamenleving. Dat zijn welvaartsscheuren die telkens nieuwe geweldsgolven en vluchtelingenstromen blijven veroorzaken. Maar ook in ons eigen land, kun je als je goed kijkt kleinere kloven waarnemen tussen mensen die altijd blijven tobben om de eindjes aan elkaar te knopen, terwijl het bij anderen niet op kan.

Ook heeft het onwaarschijnlijke welvaartsniveau allerlei nieuwe problemen veroorzaakt op een schaal niet te overzien. U weet het: de opwarming van de aarde, de plastic soep in de oceanen, het uitsterven van de soorten, de stijging van de zeespiegel, ik noem er maar een paar.

Wie met die problemen in gedachten vandaag kijkt naar de rol van kerken in de samenleving kan wel eens een beetje verdrietig worden. Op een dergelijk effect zoals tijdens de oorlog kun je vandaag niet rekenen. Ook is onze visie op de macht van God ingrijpend veranderd. De boodschap dat God ellende toelaat om mensen een les te leren, zou ik zo niet kunnen verkondigen. De theologie na Auschwitz kan niet meer dezelfde zijn. De gaskamers zijn niet te bevatten wanneer er een almachtig God werkeloos zou kunnen toekijken. Het antwoord kan niet zijn dat er een les moest worden geleerd. Die prijs is te hoog. Ik zoek God niet in de oorzaken, maar in het verlangen van mensen elkaar in een wereld opnieuw te vinden en nabij te blijven, ook in een wereld waarin lijden niet weg te denken is, ook onder hele moeilijke omstandigheden. Het is dan aan sommige mensen zelf gegeven om terugblikkend te zeggen: Ik heb er iets van geleerd, of: Ik heb de waarde van het leven op een nieuwe wijze ontdekt.

Wij hebben gehoord van een Lam dat waardig is om de boekrol te openen. Dat is de grote boekrol van het mysterie van de wereldgeschiedenis. Het is een krachtig mystiek beeld dat leefde in de vroege kerk. In het lied van aanbidding zingen de vierentwintig oudsten die de wereldkerk vertegenwoordigen dat alleen dit Lam Gods, en dat is Christus, het verdient de geheimenissen van het leven in te zien en te verstaan. Maar dit is de Christus die heeft geleden. In dit beeld komt religie tot haar dienende betekenis voor de mensen en voor God.

Het is Jezus, de Opgestane, die door zijn toewijding in staat is ons verstand ontvankelijk te maken voor het begrijpen van de Schriften en ons wil toerusten tot een actueel, verstaanbaar getuigenis in de wereld van vandaag. Het is daarom niet onmogelijk dat kerken opnieuw op onverwachte wijze gaan functioneren, ook vandaag en morgen. Maar dit kan niet zonder gezamenlijke bewustwording binnen en buiten de kerk, onder invloed van Gods Geest die de verlangens van mensen samenbrengt en bundelt, zodat zij kunnen worden gedeeld. Of dit gebeurt, dat hebben mensen niet zelf in de hand, ook de mensen van de kerk niet. Laten we ons dat niet verbeelden. Maar de mogelijkheid, wij hebben daarvoor open te staan en willen er opmerkzaam naar uit zien. En ondertussen geldt dit: De schijnbare vanzelfsprekendheden, wij hebben ze waar we maar kunnen te ontmaskeren. De dankbaarheid, die verdient het hervonden te worden. De bevrijding, laten wij hem opnieuw vieren en beleven, met hart en ziel. Amen.

Uitzending en zegen

Vier de vrijheid in dankbaarheid en naastenliefde en blijf geloven dat het God is die zijn rijk bouwt in de daden van mensen van vrede en recht.

De genade van Jezus Christus,
de liefde van God,

de gemeenschap van de heilige Geest
is met u allen.

Noten

¹Lied 709, Liedboek 2014.

²Bijv. Zeilstra, *Visser 't Hooft. Een leven voor de oecumene*, Middelburg 2018, 225-226. Zie ook: Visser 't Hooft, 'Die Verkündigung der Kirche in den besetzten Niederlanden' (brochure), 1942.



Figuur 1: Bevrijdingsfeest Kerkbrink Hilversum (achtergrond begin 's-Gravelandseweg) na binnentrekken op 7 mei 1945 van de 146^e Infanterie Brigade van het eerste Canadese legerkorps, de Polar Bears en de leden van de 49^e Britse Infanterie Divisie.